

ความสัมพันธ์ของพระอัครนิกายที่มีต่อ เทพองค์อื่น

ในวิทยานิพนธ์บทที่ 2 ตอนที่ว่าด้วยรูปหรือภาคของพระอัครนิกาย ในวิทยานิพนธ์บทที่ 3 ตอนที่ว่าด้วยกำเนิดของพระอัครนิกายในวรรณคดีพระเวทกิติ มีเทพองค์อื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระอัครนิกาย เช่น พระสุรยะ พระมาตริสวัน และอุปายม นปาด เป็นต้น

อนึ่ง ในคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 2 สุกตะที่ 1 มีบทสวดสดุดีพระอัครนิกายว่า พระอัครนิกาย คือ พระอินทร์ พระวิษณุ พระพรหมณ์สมบัติ พระวรุณ พระมิถรา พระอรยมัน อังคะ ฤๅ ภาคะ พระมรุค เทพุทธะ และอเทจิ

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด มีประเด็นที่น่าสนใจว่า พระอัครนิกายกับเทพที่ออกนามมานั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในแง่ใดแง่หนึ่งหรือหลาย ๆ แ่ง เช่น ในแง่ของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ กำเนิดหรือหน้าที่ของพระอัครนิกายต่อเทพเหล่านั้น ในที่นี้จะยกมากล่าวเฉพาะเทพบางองค์ที่เห็นว่าเห็นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระอัครนิกายเท่านั้น

พระอัครนิกายกับพระสุรยะ*

พระสุรยะหรือ เป็นที่รู้จักกันในหลาย ๆ ชื่อ เช่น สุรยเทพบ้าง ดวงตะวันบ้าง พระอาทิตย์บ้าง ในวรรณคดีพระเวท พระสุรยะมีประวัติความเป็นมาที่สละสลวยมากองค์หนึ่ง บ้างก็ว่า

* รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนาคา ให้ความเห็นไว้ในหนังสือวารสาร อักษรศาสตร์ เล่มที่ 10 (2519: 3) ว่า คำว่า "สุรยะ" ดูจะเล็งถึงเทพที่มีลักษณะตรงกับ "Sun" มากที่สุด จะเรียกว่า สุรยเทพ เป็นพระอาทิตย์หลัก หรือพระอาทิตย์ที่แท้จริงตามความหมายของ "Sun" ก็ว่าได้ ทั้งนี้ พระอาทิตย์องค์อื่น คือพระอาทิตย์ข้างเคียง

พระสุรยะ เป็นโอรสของนางอติติ¹ บ้างก็ว่ามีฟ้าเป็นพ่อ² บ้างก็ว่าเกิดจากดวงตาของบุรุษ³ บ้างก็ว่าพระอินทร์-พระวิษณุให้กำเนิด⁴ บ้างก็ว่าเกิดมาจากน้ำทะเล⁵ และที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้น คัมภีร์อถรรพเวทยังกล่าวว่า พระสุรยะคือ "ทิวากร" ผู้มีกำเนิดมาจากวฤตระ⁶ (vrtra)

ในคัมภีร์ฤคเวทบางบทสวด มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระอัคนีและพระสุรยะว่า ในเวลากลางคืน พระอัคนีเป็นเสียรของโลก และเกิดเป็นพระอาทิตย์ขึ้นไปในเวลาเช้า⁷

คัมภีร์โอด เรยพราหมณะบทหนึ่งกล่าวเสริมว่า "ในตอนที่พระอาทิตย์ตกไป พระองค์ จะเข้าไปในพระอัคนี"⁸

และคัมภีร์ฤคเวทอีกหลายบทสวดกล่าวถึงเทพทั้งสองในทางอื่น ๆ อีก เช่นว่า "พระอัคนี คือเปลวของดวงตะวัน"⁹ และว่า "ขอพระอาทิตย์จากสวรรค์ พระวายุจากอากาศและพระอัคนี

¹RV.I.50.12;191.9

RV.VIII.90.11

²RV.X.37.1

³RV.X.90.3

⁴RV.II.12.3

RV.VII.99.4

⁵RV.X.72.7

⁶AV.IV.10.5

⁷RV.X.88.6

mūrdhā bhuvō bhavti naktamagnistatah sūryo jāyate pratarudyan /

⁸AitBr.VIII.28.9

⁹RV.V.37.1

RV.VII.2.1

จากดินแดนต่าง ๆ ในโลก โปรดคุ้มครองพวกเราทั้งหลาย”¹⁰

ข้อความเกี่ยวกับกำเนิดของพระสุรยะที่กล่าวข้างต้นก็ดี ข้อความตอนท้ายที่กล่าวถึงพระสุรยะและพระอัคนีก็ดี มีประเด็นที่เป็นปริศนาชวนให้ผู้ศึกษาวรรณคดีสันสกฤตคิดได้ 2 แห่ง คือ พระอัคนีกับพระสุรยะ เป็น เทพองค์เดียวกัน หรือ แยกกันคนละองค์ ความคิดในแต่ละแง่นี้ล้วนมีเหตุผลที่เป็นข้อสรุปแต่ละแง่คิดได้ด้วยกันทั้งนั้น

ในประเด็นที่แยกกันเป็นคนละองค์ อาจมีเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ในคัมภีร์ฤคเวท เทพทั้งสองมีบทสวดฤคเฉพาะแยกกันโดยเด็ดขาด*
2. พระสุรยะ เป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่และสำคัญองค์หนึ่ง เกินกว่าที่จะกำหนดว่าเป็นภาคหนึ่งของพระอัคนี¹¹
3. ใจความของบทสวดในคัมภีร์ฤคเวท เล่มที่ 10 บทสวดที่ 158 กล่าวถึงที่อยู่ของพระอัคนีและพระสุรยะแยกกันคนละที่ คือพระสุรยะอยู่ในสวรรค์ พระอัคนีอยู่บนโลก

จากเหตุผล 3 ข้อข้างต้นนี้ อาจสรุปได้ว่า พระสุรยะและพระอัคนีเป็นเทพที่แยกกันเป็นคนละองค์

อย่างไรก็ตาม เหตุผลดังกล่าว อาจเป็นการมองเทพทั้งสองในแง่หน้าที่ทางเทววิทยา (Mythology) และรูปทางปรากฏการณ์ของพระสุรยะเท่านั้น แต่ถ้าจะนำแนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดของเทพทั้งสองในวรรณคดีพระเวทมา เปรียบเทียบกันจะเห็นว่า พระสุรยะและพระอัคนี มีกำเนิดพร้อมกันหลายตอน เช่น กล่าวไว้ว่า เทพทั้งสอง มีฟ้าเป็นพ่อ พระอินทร์ พระวิษณุให้กำเนิด และเกิดจากน้ำ เป็นต้น

¹⁰RV.X.158.1

* ในคัมภีร์ฤคเวท มีบทสวดสรรเสริญพระสุรยะทั้งสิ้น 10 บทสวด (sūkta) (Macdonell, 1981: 39) พระอัคนี 187 บทสวด (ไม่นับรวมกับจำนวนบทสวดร่วมกับเทพเทวีอื่น ๆ) ปรากฏละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก ก. ของวิทยานิพนธ์ หน้า 160-173 ตามลำดับ

¹¹Keith, The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads, pt.I.p.156.

อนึ่ง ความคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับพระสุริยะหรือพระอาทิตย์ของคนอินเดียโบราณนั้น ถือว่าพระอาทิตย์หรือสุริยเทพ ทรงความเป็นหนึ่ง (ekam sat) หรือมีเพียงสิ่งเดียว แต่มีชื่อแยกออกไปมากมายหลายชื่อ ดังบทสวดในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวว่

คนทั้งหลาย เรียกพระองค์ว่า พระอินทร์ พระมิตรระ พระวรุณ พระอัคนี พระองค์นั่นเองคือ นกปีกงามของสวรรค์

ก็เพราะพระองค์ทรงความเป็นหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายจึงออกพระนามพระองค์หลาย ๆ พระนามว่า พระอัคนีบ้าง พระยมบ้าง พระมาตริสวันบ้าง¹²

ตามใจความของบทสวดสดุดีข้างต้นนี้ จะเห็นว่า พระอัคนีเป็นชื่อหนึ่งในหลาย ๆ ชื่อของเทพผู้ทรงความเป็นหนึ่ง หรือพระอาทิตย์หลัก ฉะนั้น ในประเด็นนี้ พระอัคนีและพระสุริยะก็คือ เทพองค์เดียวกัน แต่การที่ชาวอารยันได้แยกชื่อออกไปเป็นสุริยะและอัคนี รวมทั้งแยกบทสวดสดุดีในคัมภีร์ฤคเวท ก็เพื่อจะแยกหน้าที่ต่าง ๆ ของพระอาทิตย์ * ผู้ทรงความเป็นหนึ่ง ในสวรรค์ บรรยากาศและโลกนั่นเอง

พระอัคนีกับพระอินทร์

พระอินทร์ เป็น เทพที่นับเนื่องในประเภทพระอาทิตย์องค์หนึ่ง มีความสัมพันธ์กับพระอัคนี ดังนี้

¹²RV.I.164.46
indram mitram varunamamagnimāhuratho divyaḥ sa suparno
garutman /
ekam sadviprā bahudhā vadamyagnim yamam matarisvānamāhuh //

* เทพและเทวีอื่น ๆ ที่นับว่า เป็นปรากฏการณ์ของพระอาทิตย์ หรือนับเนื่องในประเภทพระอาทิตย์ นอกจากมีชื่อปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทบทที่ 1 บทสวดที่ 164 นี้ ได้แก่ พระวิษณุ คือทางเดิน 3 ทางของพระอาทิตย์ (สวรรค์, บรรยากาศ และโลก) เทพอัศวิน คือแสงขมุกขมัวในเวลาเข้ามืด อุษาเทวี คือแสงเงินแสงทองในเวลาเช้าค่ำ เทพสวิตฤ คือพระอาทิตย์ในคอนสาย เทพปุษัน คือพระอาทิตย์ในคอนเที่ยงวัน จนถึงบ่ายคล้อย และคำลง ในที่สุดก็อัสดง เป็นพระอาทิตย์ช่วงที่ยาวนานที่สุดเรียกพระอาทิตย์ในคอนนี้ว่า มารดาตตะ แปลว่า ไข่ที่ตายแล้ว

ในวรรณคดีพระเวท นอกจากจะกล่าวว่ พระอินทร์ให้กำเนิดพระอัคนีในระหว่างคืน ทั้งสองก่อน (ก่อนเมฆ) ดังกล่าวมาแล้วยังกล่าวว่ พระอินทร์และพระอัคนีเป็นพี่น้องฝาแฝด มีบิดามารดาเดียวกัน¹³ อีกตอนหนึ่งกล่าวว่ พระอัคนีคือพระอินทร์ผู้ให้กำเนิดแสงสว่างกลางทาว¹⁴

ความสัมพันธ์ระหว่างพระอินทร์และพระอัคนี ในฐานะที่เทพทั้งสองเป็นพี่น้องฝาแฝด เกิดมาจากบิดามารดาเดียวกัน บิดาของ เทพทั้งสองคงหมายถึงฟ้า แต่มารดาเดียวกันนักอรรถกถาจารย์ทางภาษาสันสกฤตอธิบายไว้ดังนี้

สายนะ (sāyana) อธิบายว่ มารดาของพระอินทร์และพระอัคนี คือนางอติติ (aditi) ซึ่งหมายถึงท้องฟ้าอัน เว้งว่างหาขอบเขตมิได้ คำอธิบายของสายนะฟังเข้าใจง่าย เพราะเมื่อ พระอาทิตย์อยู่ในห้วงอากาศอันกว้างใหญ่นั้น ฤๅษีผู้รจนาคัมภีร์ฤคเวท ก็สมมุติให้ห้วงอากาศเป็นแม่ คือนางอติติ ส่วน รอส (Roth) อธิบายต่างออกไปว่ มารดาของ เทพทั้งสองมีอยู่ในที่ต่างกัน¹⁵ โดยที่ รอส ไม่ได้ระบุชื่อมารดาของ เทพทั้งสองไว้ ทั้งนี้ รอส อาจจะแปลคำว่ "iheha" ในคำว่ "iheha mātara" ในคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 6 บทสวดที่ 59 ว่ "ที่นี่" และ "ที่นั่น" ก็อาจเป็นได้

ส่วนความคิดในคัมภีร์อรรถรพเวทที่ว่ "พระอัคนีคือพระอินทร์ผู้ให้กำเนิดแสงสว่างกลางท้องฟ้า" นั้น ไม่มีปัญหาที่จะตีความ เป็นอย่างอื่น นอกจากความคิดที่ว่ พระอัคนีและพระอินทร์คือ พระอาทิตย์ดวงเดียวกัน

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว พระอินทร์และพระอัคนีมีความสำคัญต่อผู้บวงสรวงในสมัยพระเวท มาก เนื่องจากเทพทั้งสองมีบทบาทร่วมกัน เช่น ในคัมภีร์อรรถรพเวท ผู้บวงสรวงจะสวดอ้อนวอนพระอัคนี เพื่อขอให้พระองค์นำรากลษยาตุรานะที่ถูกมัดมือและ เท้าไว้แล้วมา ให้พระอินทร์ตัดศีรษะ

¹³RV. VI. 59. 2

¹⁴AV. XIII. 3. 13

sa indro bhūtvā tapati madhyato divam /

¹⁵Muir, Original Sanskrit Texts, pt.V, p.220n.

ฉะนั้น ในวรรณคดีพระเวท จึงมีบ่อยครั้งที่เทพทั้งสองมีชื่อเป็นคู่ว่า อินทราคณี¹⁶ (indrāgni) ซึ่งหมายถึงผู้วางสรวงสดุดีหรือ เชิญเทพทั้งสองมาพร้อม ๆ กันเสมอ และชื่อเป็นคู่กันนี้ เป็นชื่อที่ไม่อาจจะแยกกันได้ ในที่สุดเทพทั้งสองมีฉายาร่วมกันว่า อัศวินา¹⁷ (asvinā) หรือ อัศวินา (asvināu) ซึ่งมีความหมายในเชิง เปรียบ เทียบว่าพระอินทร์และพระอัคนี เป็นคู่เทพที่มีอาจแยกกันได้ เช่นเดียวกับ เทพฝาแฝดอัศวิน

ในคัมภีร์มหาภารตะและรามายณะ พระอินทร์และพระอัคนี มีฐานะเป็นทั้งมิตร คนรับใช้ และบางคราวก็เป็นศัตรูกัน

ในฐานะมิตรและคนรับใช้ เทพทั้งสองต่างก็ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ในคัมภีร์รามายณะ พระอัคนีได้ช่วย เหลือพระอินทร์แก้ไขความพิการของอັถตะที่เกิดจากการสาปของฤๅษี เคาตมะ (gautama) ผู้สาปนางอหฺลยาให้เป็นหิน พระอินทร์พลอยได้รับผลกระทบจากการสาปครั้งนี้ด้วย และการช่วย เหลือพระอินทร์อีกคนหนึ่ง ในคัมภีร์มหาภารตะ พระอัคนีช่วยพระอินทร์และเทพอื่น ๆ ให้รอดพ้นจากการ เบียดเบียนของอสูรตารกะ

ในบางโอกาส พระอัคนีเป็นผู้รับใช้พระอินทร์ เช่น ตอนเป็นชุด นำข่าวสารของพระอินทร์ไปแจ้งแก่กษัตริย์มรุต เป็นต้น แต่ก็มีบางคราว พระอินทร์และพระอัคนีเป็นศัตรูกัน เช่น ตอนพระอัคนีเผาป่าชาวทวะอัน เป็นที่อยู่ของ เทพ สิ่งมีชีวิต และงูคฤชกะผู้เป็น เพื่อนของพระอินทร์ พระอินทร์ได้เข้าทำการขัดขวางการ เผาป่าชาวทวะในครั้งนั้น ในที่สุด ได้เกิดการสู้รบกันในทาง มหิทธานุภาพ โดยพระอินทร์บันดาลฝนห่าใหญ่ให้ตกลงในป่าชาวทวะ แต่พระอัคนีได้รับการช่วยเหลือจากพระอรชุนและนารายณะ พระอัคนีจึงสามารถเผาป่าชาวทวะได้สำเร็จ

พระอัคนีกับพระมิตรระ พระวรุณและเทพสวิตฤ

ในคัมภีร์ฤคเวท นอกจากจะมีข้อความกล่าวว่า พระมิตรระและพระวรุณ เป็นชื่อของปรากฏการณ์หนึ่งของพระอาทิตย์แล้ว ยังมีข้อความถึงพระอัคนีกับ เทพเหล่านี้ว่า "พระอัคนีเป็น

¹⁶RV. II. 4. 6 sq.

¹⁷RV. VII. 93. 6

พระวรุณ เมื่อพระองค์ไปในที่บวงสรวง"¹⁸ อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า "พระอัคนีเป็นพระวรุณ ตอนที่พระองค์เกิดขึ้น และเป็นพระมิตระ เมื่อพระองค์ถูกเป็นไฟ"¹⁹

ข้อความในคัมภีร์ฤคเวททั้ง 2 บทสวดนี้ อาจตีความได้ว่า เมื่อมีการบวงสรวงเทพเจ้า พระอัคนีจะเป็นผู้รักษากฎแห่งการบวงสรวง หรือกฎของฤคเวททางศาสนา กฎนี้ชาวอารยันถือว่า พระวรุณเป็นเจ้าของหรือสร้างขึ้นพร้อมทั้งธำรงรักษาไว้ จากความสัมพันธ์ในทางหน้าที่นี้คัมภีร์ฤคเวทถือว่า พระอัคนีเป็นพระมิตระในตอนที่ถูกเป็นไฟ หมายถึงพระอัคนีเป็นมิตระหรือเพื่อนของมนุษย์ ซึ่งก็คือแสงสว่าง เปลวและควันของพระอัคนีทำหน้าที่กำจัดความมืด และเชื่อว่า เปลวและควันของพระอัคนี จะเป็นพาหนะนำเครื่องสังเวทไปยังเทพเจ้า ซึ่งเปรียบด้วยมิตระผู้ให้การช่วยเหลือนั่นเอง

ในคัมภีร์อถรรพเวท มีข้อความกล่าวถึงพระมิตระ เทพสวิตฤ และพระวรุณว่า "เมื่อขึ้นไปในตอนเช้า พระอัคนีคือพระมิตระ พอถึงตอนเที่ยงวัน พระอัคนีคือ เทพสวิตฤ (แต่) พอบ่ายคล้อยลงไป พระอัคนีคือพระวรุณ"²⁰

ข้อความในคัมภีร์อถรรพเวทข้างต้นนี้ ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ของพระอัคนีกับเทพเหล่านี้ โดยแห่งเสียงถึงขั้นตอนต่าง ๆ ของแสงพระอาทิตย์ว่า มีความนิ่มนวล แก่กล้าเพียงใด เช่น ในตอนเช้าพระอัคนีมีแสงสีทองนํารัก ก็ถือว่า พระอัคนีคือมิตระหรือเพื่อนของมนุษย์ พอตอนเที่ยงพระอัคนีมีแสงแก่กล้าขึ้นตามลำดับ พระอัคนีก็คือเทพสวิตฤ จากนั้นเทพสวิตฤ ก็จะคล้อยต่ำลงไปตามลำดับ จนสุดขอบฟ้า แลเห็นเป็นวงกลมสีแดงและหายไปที่สุดในที่สุด ก็จะค่อย ๆ มีดลง จนแลเห็นสีขาว เลื่อนลงจนกษมัว นั่นคือการมาปรากฏตัวของเทพอัศวินอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเทพอัศวินหายไป ความมืด

¹⁸ RV.X.8.5

bhuvascakṣur¹maha ṛtasya gopā bhuvō varuṇo yadr̥tāya vesi /

¹⁹ RV.V.3.1

tvamgne varuṇo jāyase yattvam mitro bhavasi yatsamiddhah /

²⁰ AV.VIII.3.13

sa varuṇah sāyamagnirbhavati sa mitro bhavati prātarudyan /
sa savitā bhūtvāntariksena yāti //

สนิทของราตรีก็ก้าวเข้ามาแทนที่ และในสวรรค์เริ่มมีดวงดาวปรากฏขึ้นมาทีละดวง จนดูพร่างพรายเต็มท้องฟ้า ดวงดาวเหล่านี้คือดวงตาของพระวรุณ หรือแสงของพระสุริยะคอนหนึ่ง พระวรุณในชั้นตอนนี้ ก็คือพระอัคนีผู้เป็นหัวหน้าหมู่เทพอาทิตย์ะทั้งหลาย²¹ ฉะนั้น คัมภีร์ฤคเวทคอนหนึ่งมีข้อความกล่าวว่า ในตอนกลางคืน พระอัคนีเป็นเศียร (mūrdhā) ของโลก และพอตอนเช้าก็เกิดเป็นพระอาทิตย์วันเวียนอยู่อย่างนี้ โดยสรุปพระอมิตร พระวรุณและเทพสวิตฤค่างก็คือชั้นคอนต่าง ๆ ของปรากฏการณ์แสงพระอาทิตย์หรือพระอัคนี

พระอัคนีกับ เทพรุทธระ

คำว่า รุทธระ มีความหมายไม่แน่นอน แต่โดยทั่วไปในภาษาสันสกฤต คำนี้มาจาก ธาตุ รุฑ (√ rud) แปลว่า ร้องไห้ กราสมัน (Grassman) ให้ความหมายคำรุทธระว่า รุ่งเรือง ส่องสว่าง ส่วน พิชเชล (Pischel) อธิบายว่า ผู้มีประกายสุกใสหรือสีแดงและในคัมภีร์ฤคเวท เทพรุทธระมีบทสวดทั้งสิ้น 3 บท แต่มีชื่อที่ถูกเอ่ยถึง 75 ครั้ง²²

พระอัคนีกับ เทพรุทธระมีความสัมพันธ์กันในกรณีต่าง ๆ ดังนี้

ก. เป็น เทพองค์ เดียวกัน

ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่ฝนกำลังจะตกได้แก่ ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฤษีผู้รจนาคัมภีร์ฤคเวท ถือว่าเป็นเสียงร้องของโคผู้ ซึ่งโคนั่นคือพระอัคนี และในขณะที่เดียวกันก็จะมีแสงสว่างเป็นประกายแวววาวเกิดขึ้น ซึ่งคือคุณสมบัติของพระอัคนีดังกล่าวมาแล้ว ทั้งแสงและเสียงดังกล่าวเรียกว่า รุทธระ และถือว่าเป็นปรากฏการณ์หนึ่งของพระอัคนีในบรรยากาศ ฉะนั้น คัมภีร์ฤคเวท²³

²¹ ศักดิ์ศรี แยมันดดา "พระอาทิตย์ในวรรณคดีพระเวท" อักษรศาสตร์ เล่มที่ 10, หน้า 6.

²² Macdonell, Vedic Mythology, p.74.

²³ RV.II.1.6

และคัมภีร์อถรรพเวท²⁴ จึงกล่าวว่า พระอัคนีและเทพรุทระ เป็นเทพองค์เดียวกัน

ข. รุทระ เป็นชื่อหรือรูปหนึ่งของพระอัคนี

นอกจากจะถือว่า รุทระ เป็นชั้นตอนหนึ่งของพระอัคนีในบรรยากาศดังกล่าวมาแล้ว คัมภีร์ศคปดพราหมณะถือว่า รุทระ เป็นชื่อและรูปหนึ่งของพระอัคนี ส่วนในคัมภีร์มหาภารตะ รุทระ เป็นชื่อของมหาเทพ (ศิวะ) แต่บางครั้ง เป็นชื่อของพระอัคนี บางทีเรียกว่า อัคนี ศิวะ (agnī śiva) และชื่อนี้ คืออัคนีผู้เป็นบิดาของสกันทกุมาร

พระอัคนีกับพระมาตริศวัน

พระมาตริศวัน (mātarisvan) มีชื่อถูกเอ่ยถึงในคัมภีร์ฤคเวทประมาณ 37 ครั้ง²⁵ แต่ไม่มีบทสวดสฤติศ เฉพาะในคัมภีร์ฤคเวท

ในเทวปรณของอินเดียนั้น พระมาตริศวันมีประวัติ เกี่ยวข้องกับพระอัคนีที่น่าสนใจคือ โฟหรือพระอัคนีที่มีอยู่ในจักรวาลนี้ คัมภีร์ฤคเวทถือว่า เกิดขึ้นในสวรรค์ก่อน ต่อมาพระมาตริศวัน ได้นำพระอัคนีมาวางไว้ที่คอกของน้ำคอกก่อนเมฆ พระอัคนีในชั้นตอนนี้เรียกว่า อปาม นปาด* (apām napāt) แปลว่า ลูกหรือหลานของน้ำหรือก่อนเมฆ บางทีเรียกว่า อปาม ครรภะ²⁶ (apām garbha) แปลว่า เชื้อหรือลูกอ่อนของน้ำ จากนั้น พระมาตริศวันได้นำพระอัคนีผู้เป็น อปาม นปาด ลงมายังโลก พระอัคนีในชั้นตอนนี้ คัมภีร์พฤตัทเทวดา²⁷ เรียกว่า อัคนี วนัสปติ (agnī vanaspati) แปลว่า ผู้เป็นเจ้าของป่า เพราะ เป็นผู้ทำให้พืช ป่าไม้ทั้งหลายงอกงาม

²⁴ AV.VII.87.1

²⁵ Macdonell, *Vedic Mythology*, p.71.

* อปาม นปาด ในคัมภีร์ฤคเวท เป็นเทพประเภทมีแสงสว่าง และถือว่าเป็นรูปหนึ่งของ พระอัคนีผู้พักตัวอยู่ในก้อนเมฆ อปาม นปาด มีบทสวดสรรเสริญเพียงบทเดียวคือ RV.II.35.1-15.

²⁶ RV.I.70.3

RV.VII.9.3

²⁷ Bṛih.I.66

ขึ้นมา และกลายเป็นไม้แห้ง ฤๅหรือมนุษย์ เมื่อนำไม้แห้งมาสีกันจะพบว่าไม้แห้งนั้นหักอยู่ในไม้แห้ง จากนั้นควันของพระอัคนีก็จะลอยขึ้นไป เกาะอยู่ในกลุ่ม เมฆอิทวน เวียนอยู่อย่างนั้น

นอกจาก เทพที่กล่าวมาแล้ว พระอัคนียังมีความสัมพันธ์กับ เทพกลุ่มอาทิตย์* องค์อื่น ๆ เช่น อรรมัน (aryaman) ทักษะ (dakṣa) ภคะ (bhaga) อังสะ (amśa) และ ธาตฤ (dhātṛ) โดยถือว่า เป็นเทพองค์เดียวกัน

ความสัมพันธ์ของพระอัคนีกับเทพที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า พระอัคนีและเทพองค์ต่าง ๆ โดยเฉพาะเทพกลุ่มแสงสว่างนั้น คือ เทพองค์เดียวกัน แต่ที่มีชื่อแยกออกไปต่าง ๆ ว่า พระอินทร์ พระอัคนี พระวรุณ พระมิตระ เทพสวิตฤ เป็นต้น เพราะฤๅษีผู้รจนาคัมภีร์ฤคเวทเก็บเอารายละเอียดจากปรากฏการณ์ของพระอาทิตย์มาบรรยาย เป็นชั้นเป็นตอน จนกลายเป็นเทพหลายชื่อ หลายองค์ และมีเรื่องมากมาย แท้ที่จริงก็คือเทพผู้ฉายาว่า เอกมุ สตุ (ekam sat) แปลว่า มีองค์เดียว หรือสิ่งเดียว

* เทพกลุ่มอาทิตย์ (ādityas) หรือเทพที่นับ เนื่องจากอยู่ในพระอาทิตย์ในวรรณคดีพระเวท มีจำนวนแตกต่างกัน บ้างก็ว่ามี 6 องค์ ได้แก่ มิตระ วรุณ อรรมัน ภคะ อังสะ และทักษะ (RV.II.27.1) บ้างก็ว่ามี 8 องค์ โดยเพิ่ม อทิตี เป็นองค์แรก และมารดาณฑะ เป็นองค์สุดท้าย (RV.IX.114.3) แต่บางแห่งเพิ่มพระอินทร์ และวิวิสวัต จาก 6 องค์ (TS.I.1.9.1) บ้างก็ว่ามี 12 องค์ ครบจำนวน 12 เดือน ได้แก่ ธาตฤ อรรมัน มิตระ วรุณ อินทร์ วิวิสวัต ปุชัน ปรรชันยะ อังสะ ภคะ ควิษฏฤและวิษฏ

นอกจากจำนวน เทพอาทิตย์ดังกล่าวนี้ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมัคคา (2519: 6) ยังได้สำรวจพบว่า เทพที่นับ เนื่องในลักษณะที่เป็นพระอาทิตย์มีมากถึง 17 องค์ ได้แก่ พระสุรยะ พระอินทร์ พระอัคนี พระมิตระ พระวรุณ พระทักษะ พระอรรมัน พระภคะ พระอังสะ พระมารดาณฑะ พระธาตฤ พระวิวิสวัต เทพอัศวิน พระวิษฏ ฤชาเทวี เทพสวิตฤและเทพปุชัน.